

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор
ЧНУ ім. П. Могили
Котляр Ю. В.

« _____ » _____ 2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«АРХЕОЛОГІЯ»

Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Розробник

Завідувач кафедри історії

Гарант освітньої програми

Декан факультету політичних наук

Начальник НМВ

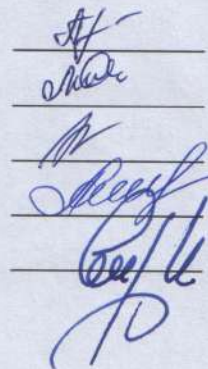
Піструіл І.В.

Міронова І.С.

Шевченко Н.В.

Хмель А.О.

Шкірчак С.І.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Археологія	
Галузь знань	03 «Гуманітарні науки»	
Спеціальність	032 «Історія та археологія»	
Спеціалізація (якщо є)		
Освітня програма	«Історія та археологія»	
Рівень вищої освіти	Бакалавр	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	1	
Навчальний рік	2022-23 н. р.	
Номер(и) семестрів (триместрів):	Денна форма	Заочна форма
	1	-
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	5 кредитів / 150 годин	
Структура курсу: <ul style="list-style-type: none"> - лекції - семінарські заняття (практичні, лабораторні, півгрупові) - годин самостійної роботи студентів 	Денна форма	Заочна форма
	Всього – 150 годин	
	33 години	-
	22 години	-
	95 годин	-
Відсоток аудиторного навантаження	37%	-
Мова викладання	українська	
Форма проміжного контролю (якщо є)	-	
Форма підсумкового контролю	іспит	

2. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

Мета: формування у студентів теоретичних знань і практичних навичок наукової роботи з урахуванням їх фахової спеціалізації.

Невід'ємною складовою частиною загальної історії є історія давнього населення Землі. Курс «Археології» складається з наступних частин: епоха каменю, епоха міді-бронзи, епоха раннього залізного віку, давньослав'янський період на території України, археологічні культури слов'ян та їх сусідів у другий чверті 1-го тисячоліття н.е., слов'яни на території України напередодні утворення давньоруської держави, епоха Київської Русі та середньовічна археологія. Курс «Археології» робить вагомий внесок у формування світоглядних уявлень, професійного та загальноосвітнього рівня майбутніх спеціалістів в галузі історія.

Предметом курсу є поняття про археологію як науку, що вивчає розвиток людського суспільства та закономірності цього розвитку на основі дослідження речових джерел і відтворює за ними давню історію людства.

Завдання:

- пізнання історичного шляху людства, що є продуктом біологічного і соціального розвитку;
- вироблення вміння бачити неповторні події і явища історичної дійсності як безперервність минулого – сучасного – майбутнього, виявляти взаємозв'язки між історичними фактами, дію історичних закономірностей, формувати близьку до історичної дійсності інтерпретацію історії;

- встановлює час, шляхи, передумови виникнення найдавніших цивілізацій на сучасних українських землях та їх внесок у всесвітню історію;
- розвиток вміння всебічно, критично аналізувати інформацію різних історичних та природничих джерел, самостійно, творчо осмислювати суперечливі проблеми суспільного розвитку людства;
- створення можливостей осмислювати людські взаємини в їх часово-просторовому розгортанні для витворення, поповнення, збагачення і розвитку кожним студентом особистої системи духовних та моральних цінностей та суспільно-політичних переконань;
- сприяє формуванню ціннісних орієнтацій у системі «людина-суспільство-природа»;
- розвиває інтерес та повагу до української та світової культури.

Передумови вивчення дисципліни:

Очікувані результати навчання:

У результаті вивчення дисципліни студент *має знати*:

- найдавніший період в історії людства від початку створення перших знарядь праці і до створення середньовічних держав;
- історичний процес, відтворений за рештками матеріальної культури;
- причини, які обумовили особливості розвитку матеріальної культури окремих регіонів;
- визначення понять, їх зміст, найважливіші ознаки, взаємозв'язок.

Студенти зобов'язані вміти:

- аналізувати й узагальнювати історичний матеріал у певній системі;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між певними фактами (матеріальною культурою), подіями, явищами;
- оцінювати факти й події минулого;
- виявляти сутність докорінних змін на різних етапах історичного процесу і на їх підставі аналізувати динаміку історичних змін;
- набувати необхідну інформацію з різних джерел (зокрема бібліотечних каталогів, книгосховищ тощо);
- систематизувати набуті знання;
- інтегрувати історичні знання, набуті з різних історичних джерел;
- інтерпретувати пам'ятки матеріальної культури.

Дисципліна «Археологія» виконує ряд соціально-значимих функцій: пізнавальну, практичну, світоглядну, виховну.

Вивчення предмету «Археологія» забезпечує реалізацію наступних компетентностей:

Загальні компетентності:

- ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

Спеціальні (фахові) компетентності:

- ФК 5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).
- ФК 11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.
- ФК 12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археологічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

Програмні результати навчання:

- ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

- ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.
- ПРН 14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.
- ПРН 15. Планувати дослідницькі проекти з історії, археології, краєзнавства та ін. Використовувати знання за фахом для проведення занять з історії, виховної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах, у професійній діяльності в органах державної влади і місцевого самоврядування, аналітично-інформаційних інституціях, засобах масової інформації, соціальних і культурних закладах, громадських організаціях тощо.

3. Програма навчальної дисципліни

Денна форма:

	Теми	Лекції	Практичні (семінарські, лабораторні, півгрупові)	Самостійна робота
1	Тема 1. Археологічна наука, її предмет та завдання.	2	1	6
2	Тема 2. Найдавніше населення на території України. Палеолітична доба.	2	1	6
3	Тема 3. Мезолітична доба. Криза мисливського господарства.	2	1	6
4	Тема 4. Неолітична доба. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства.	2	1	6
5	Тема 5. Мідний вік (енеоліт).	2	1	6
6	Тема 6. Бронзовий вік.	2	1	6
7	Тема 7. Передскіфський час.	2	1	6
8	Тема 8. Скіфські старожитності.	2	1	6
9	Тема 9. Сарматські старожитності.	2	2	6
10	Тема 10. Античні рабовласницькі міста-держави Північного Причорномор'я.	4	2	7
11	Тема 11. Давні слов'яни на рубежі ер.	2	2	6
12	Тема 12. Давні слов'яни у пізньоримський час. Початок епохи Великого переселення народів.	2	2	7
13	Тема 13. Археологічні культури слов'ян другої половини I тис. н.е.	2	2	7
14	Тема 14. Археологічні старожитності східних слов'ян IX – початку XIV ст.	2	2	7
15	Тема 15. Пам'ятки середньовіччя. Козацькі пам'ятки.	3	2	7
	Всього	33	22	95

4. Зміст навчальної дисципліни

Денна форма

4.1. План лекцій:

№	Тема заняття / план
1	<p>Тема 1. Археологічна наука, її предмет та завдання. Предмет археології та її місце серед історичних наук. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. Етапи археологічного пошуку. Методи в археології. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. Польова документація, її склад та необхідність. Опрацювання археологічного матеріалу.</p> <p>Розвиток археології в Україні. Періодизація зародження та розвитку археології в Україні. Донауковий (міфологічний) період. Зацікавлення старожитностями у часи Київської Русі. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини. Організація музеїв та наукових товариств. Становлення археології як науки. Археологія в українських університетах. Українська археологія у 20-70-ті рр. ХХ ст. Археологічна наука на сучасному етапі розвитку суспільства.</p>
2	<p>Тема 2. Найдавніше населення на території України. Палеолітична доба. Критерії археологічної періодизації кам'яного віку. Техніка обробки каменю та її еволюція. Ашельська культура. Виникнення техніки обробки каменю. Техніка двобічної обробки. Підкорення вогню. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. Мустьєрська епоха. Зміни форм знарядь праці та техніки їх виготовлення. Перші штучні житла на території України. Поселення та стоянки цієї епохи. Проблема неандертальських поховань. Піднесення продуктивних сил та виникнення нової технології і техніки обробки каменю у пізньому палеоліті. Винахід луку та стріл. Розвиток полювання. Палеолітичне житло і господарсько-побутовий комплекс – основа для відтворення соціальних стосунків в палеоліті.</p>
3	<p>Тема 3. Мезолітична доба. Криза мисливського господарства. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. Розширення меж придатних для життя земель. Зміна форм побуту. Розквіт мікролітичної техніки. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. Індивідуальне полювання за допомогою луку та стріл. Розширення рибальства, техніка рибного лову. Поява сезонних жнив як вищої форми збиральництва. Археологічні культури мезоліту. Зміна характеру стоянок та жител. Могильники Волосько-Василівського типу. Поява нової соціальної організації – племені.</p>
4	<p>Тема 4. Неолітична доба. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. Виникнення мотичного землеробства. Виникнення скотарства. Роль полювання та рибальства. Поява нової техніки обробки каменю – шліфування, пиляння, свердління. Кам'яна сокира – один з найпоширеніших видів знарядь. Виникнення гончарства. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології. Духовна культура. Стили орнаменту на кераміці. Петрогліфи Кам'яної могили. Скульптура та пластика епохи неоліту.</p>
5	<p>Тема 5. Мідний вік (енеоліт). Перше знайомство людини з міддю. Добування та обробка міді. Спосіб холодного кування, відкриття способу плавлення міді. Перші знаряддя з міді. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. Початок переходу до орного землеробства. Поява розписної кераміки. Винайдення колеса, поява гарби. Кінь –</p>

	<p>верхова тварина. Прядіння та ткацтво. Скотарські та землеробсько-скотарські культури мідного віку України. Мистецтво енеоліту. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів нашої Батьківщини. Поява курганів. Обряд поховання.</p>
6	<p>Тема 6. Бронзовий вік. Відкриття бронзи, технологія мідно-бронзового лиття. Становлення металургії та гірничої справи. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. Широке запровадження у виробництво металевих знарядь та його наслідки. Скарби металевих виробів. Перехід до кочового скотарства. Племена бронзового віку Лівобережної України. Племена бронзового віку Правобережної України. Сабатинівська та білозерська культури Північно-Західного Причорномор'я.</p>
7	<p>Тема 7. Передскіфський час. Поняття про залізний вік. Перевага заліза перед усіма іншими металами. Поява перших залізних виробів у Старому Світі. Перші залізні речі у Східній Європі. Початок раннього залізного віку на території України. Технологія видобування заліза з руди (сиродутний спосіб). Будова горна. Ковальська техніка. Значення металургії для розвитку економіки, суспільного життя і культури людства. Передскіфський період. Чорноліська культура. Локальні регіони її розповсюдження. Кіммерійські племена: історичні свідчення про них та археологічні пам'ятки на території України. Характеристика пам'яток. Військова справа та мистецтво кіммерійців.</p>
8	<p>Тема 8. Скіфські старожитності. Джерела та історіографія проблеми. Передньоазіатські походи скіфів. Найдавніші скіфські кургани на території України. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів. Релігія скіфів. Військова справа та побут скіфів. Скіфський звіриний стиль. Історична доля скіфів. Пізньоскіфське царство в Криму. Нижньодунайська Скіфія.</p>
9	<p>Тема 9. Сарматські старожитності. Загальна характеристика сарматського періоду. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів Північного Причорномор'я. Періодизація сарматської культури та місце сарматських старожитностей у цій періодизації. Археологічні пам'ятки сарматів на території України. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення України. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. Кочовики-сармати і Стародавній Рим. Історична доля сарматського населення України.</p>
10	<p>Тема 10. Античні рабовласницькі міста-держави Північного Причорномор'я. Грецька колонізація та її причини. Античні міста Північного Причорномор'я: Ніконій, Тіра, Ольвія, Борисфеніда, Херсонес. Утворення Боспорської держави рабовласницького типу. Економіка грецьких міст Північного Причорномор'я. Планування та влаштування міст. Культура та релігія. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя. Проникнення римлян у Північне Причорномор'я та Крим. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст Північного Причорномор'я.</p>
11	<p>Тема 11. Давні слов'яни на рубежі ер. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку північної частини Правобережжя України. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е. Перші писемні відомості про слов'ян. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е. Зарубинецька культура, культура Поянешти-Лукашівка, латенська культура, пшеворська культура, липицька культура. Характеристика поселень та могильників. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.</p>

12	<p>Тема 12. Давні слов'яни у пізньоримський час. Початок епохи Великого переселення народів.</p> <p>Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е. Письмові джерела. Археологічні пам'ятки черняхівської культури. Межі поширення пам'яток. Поселення, типи жител. Типологія поховань, структура черняхівських могильників. Локальні варіанти черняхівських старожитностей. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки. Початок епохи Великого переселення народів. Гуни та їх міграція на захід. Археологічні старожитності цих племен.</p>
13	<p>Тема 13. Археологічні культури слов'ян другої половини I тис. н.е.</p> <p>Історіографія проблеми. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки. Поселення та могильники. Літописні дані про розселення слов'ян у VII-IX ст. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури. Характеристика археологічних пам'яток цих культур. Економіка східних слов'ян. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодалної формації. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди. Культура та мистецтво дохристиянського періоду.</p>
14	<p>Тема 14. Археологічні старожитності східних слов'ян IX – початку XIV ст.</p> <p>Виникнення першої давньоруської феодалної держави – Київської Русі. Письмові джерела та історіографія. Городища, селища та могильники Київської Русі. Древній Київ – один з найбільших центрів економічного, політичного і культурного життя давньоруської держави. Межі та топографія. Чернігів, Переяслав, Галич та інші давньоруські міста. Економіка Київської Русі (сільське господарство, ремесла, торгівля та монетна справа).</p>
15	<p>Тема 15. Пам'ятки середньовіччя та козацької доби.</p> <p>Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України. Салтівська культура. Середньовічний Білгород-Дністровський. Пам'ятки кочових племен степу. Пам'ятки козацьких часів. Козацькі січі. Економіка і побут козаків.</p>

4.2. План практичних (семінарських, лабораторних, підгрупових) занять

№	Тема заняття / план
1	<p>Тема 1. Археологія як наука.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Предмет археології та її місце серед історичних наук. 2. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. 3. Етапи археологічного пошуку. 4. Методи в археології. 5. Основні етапи розвитку археології в Україні.
2	<p>Тема 2. Найдавніше населення на території України. Палеолітична доба.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ранній палеоліт палеоліт. Археологічні пам'ятки. 2. Середній палеоліт. Археологічні пам'ятки. 3. Час і шляхи заселення людиною території України. 4. Типи пам'яток та археологічні культури пізнього палеоліту.
3	<p>Тема 3. Мезолітична доба. Криза мисливського господарства.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Характеристика мезолітичної епохи. 2. Типи пам'яток та археологічні культури мезоліту. 3. Криза мисливського господарства. Виникнення передумов становлення відтворюючої економіки. 4. Духовна культура: пам'ятки, реконструкції.

4	<p>Тема 4. Неолітична доба. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Неолітична революція». 2. Основні технічні досягнення неоліту 3. Неолітизація України 4. Неолітичні культури. 5. Неолітичні могильники.
5	<p>Тема 5. Епоха міді на території України.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Енеолітичні культури лісостепової та степової України і особливості їх розвитку. 2. Трипільська культура. Періодизація, господарство та домобудівництво. 3. Усатівська культура та її особливості. 4. Культура Гумельниця. 5. Середньостоговська культура.
6	<p>Тема 6. Епоха бронзи на території України.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ямна культура. 2. Кемі-обинська культура. 3. Катакомбна культура. 4. Культура багатопружкової кераміки. 5. Зрубна культура. 6. Пам'ятки пізньої бронзи степової України. 7. Культури Закарпаття.
7	<p>Тема 7. Ранній залізний вік. Передскіфський час.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика епохи раннього залізного віку. 2. Впровадження у виробництво заліза. 3. Чорноліська культура. Ареал розповсюдження, особливості її формування та розвитку. 4. Кіммерійські племена: історичні свідчення про них, характеристика пам'яток. 5. Військова справа та мистецтво кіммерійців.
8	<p>Тема 8. Скіфські старожитності України.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Початкова територія розміщення скіфів. 2. Письмові джерела про скіфів. 3. Розселення скіфів за Геродотом. 4. Археологічні пам'ятки скіфів VII-IV ст. до н.е. 5. Господарство скіфів, особливості соціального ладу та побуту. 6. Духовне життя та мистецтво скіфів.
	<p>Тема 9. Сарматські та пізньоскіфські старожитності України.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Письмові джерела про сарматів. 2. Періодизація сарматської культури. 3. Поховальний обряд сарматів. 4. Матеріальна культура сарматів. 5. Соціальний устрій та господарство сарматів. 6. Сарматські міграції. 7. Сармати та Стародавній Рим. 8. Кримська Скіфія.
	<p>Тема 10. Античні міста-держави Північного Причорномор'я.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Проблеми грецької колонізації. Історіографія питання. 2. Давньогрецькі поліси Північного Причорномор'я та основні етапи їх розвитку. Тіра і Ніконій, Березань і Ольвія, Херсонес, Боспорська держава. 3. Загальні напрями розвитку матеріальної культури грецьких полісів. 4. Соціальний та політичний уклад античних міст.
	<p>Тема 11. Давньослов'янські старожитності України рубезу ер.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зарубинецька культура.

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Культура Поянешти-Лукашівка. 3. Латенська культура. 4. Пшеворська культура. 5. Липицька культура.
	<p>Тема 12. Давньослов'янські, готські та гунські старожитності України пізньоримського часу та початку епохи Великого переселення народів.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Черняхівська культура. Локальні групи пам'яток та їх характеристика. 2. Культура карпатських курганів та її археологічні старожитності. 3. Київська культура та її пам'ятки. 4. Германці та тюркомовні племена у степах Північного Причорномор'я.
	<p>Тема 13. Слов'янські старожитності України другої половини I тисячоліття н.е.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Корчацько-празька культура. 2. Пеньківська культура. 3. Колочинська культура. 4. Волинцівська культура. 5. Роменська культура.
	<p>Тема 14. Археологія епохи Київської Русі та середньовічна археологія.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Городища, селища та могильники епохи Київської Русі. 2. Древній Київ. 3. Город епохи Київської Русі. 4. Ремесло Київської Русі. 5. Загальний характер давньоруської матеріальної та духовної культури.
	<p>Тема 15. Пам'ятки середньовіччя та козацької доби.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Салтівська культура. 2. Середньовічний Білгород-Дністровський та середньовічні пам'ятки Криму. 3. Пам'ятки кочових племен степу. 4. Пам'ятки козацьких часів.

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Денна форма
1	Методи датування археологічних пам'яток.	6
2	Час та шляхи заселення території України людиною. Пізньопалеолітичне поселення Анетівка 2.	7
3	Пам'ятки первісного мистецтва України. Мезолітична доба півдня України.	6
4	Хід та наслідки "неолітичної революції".	6
5	Розвиток землеробства та скотарства в енеолітичну епоху.	6
6	Зміни в розвитку господарства в бронзовому віці.	6
7	Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки. Археологічні пам'ятки кіммерійців на території України.	6
8	Кургани скіфської знаті у Північному Причорномор'ї. Побут та військова справа скіфів. Пам'ятки скіфського мистецтва.	7
9	Археологічні пам'ятки сарматів на території України.	7
10	Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.	6
11	Археологічні культури України першої половини I тис. н.е. Слов'яни I тис. до н.е. Черняхівські старожитності.	7
12	Слов'яни другої половини I тис. н.е.	6
13	Давньоруське місто: поява та розвиток. Кочові народи та Київська Русь.	6
14	Яси та бровники у степах Східної Європи. Козацькі паланки півдня України.	6
15	Середньовічні міста півдня України.	7
	Разом	95

6. Теми рефератів

1. Вивчення пам'яток палеоліту Півдня Східної Європи.
2. Пам'ятки мустьєрської пори на території України.
3. Археологічні культури пори пізнього палеоліту на території України.
4. Мезолітична епоха на півдні України.
5. Археологічні культури неоліту на території України.
6. Буго-дністровська культура.
7. Археологічні культури епохи енеоліту на території України.
8. Культури бронзового віку України.
9. Культури фінальної бронзи півдня України.
10. Кіммерійці на території України.
11. Скіфи: історія та археологія.
12. Археологічні пам'ятки сарматів на території України.
13. Причини та напрямки грецької колонізації Північного Причорномор'я.
14. Античні пам'ятки Дністровського лиману.
15. Античні пам'ятки Дніпро-Бугського лиману.
16. Поява та розселення слов'ян.
17. Археологічні культури першої половини I тис. н.е. на території України.
18. Міста епохи Київської Русі.

Вимоги до написання реферату

Реферат повинен являти собою самостійне дослідження і включати: обґрунтування вибору теми та її актуальність; аналіз літератури з обраної теми; виклад суті питання; теоретичне узагальнення і науково обґрунтовані висновки; список використаної літератури. Стиль викладення матеріалу має бути науково-діловим.

Структура реферату містить такі елементи: титульна сторінка, план, вступ (мають бути обґрунтовані актуальність та практичне значення обраної теми реферату, визначені мета та завдання роботи); основна частина (розділи, пункти, підпункти) розкривається тема реферату шляхом висвітлення основних питань); висновки (необхідно сформулювати: а) науково-теоретичні та практичні підсумки проведеного аналізу за проблематиком реферату; б) вони мають логічно пов'язуватися із змістом викладеного матеріалу); список літератури (містить використані джерела та публікації), при необхідності – додатки.

Реферат набирають на комп'ютері в текстовому редакторі «WORD» (шрифт 14, «Times New Roman», інтервал 1,5). Поля: верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм, ліве – 25 мм, праве – 15 мм. Її роздруковують на принтері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210X297 мм). Обсяг реферату до 10 сторінок.

7. Контрольна робота

Варіант № 1.

1. Час та шляхи заселення території України людиною. Пам'ятки ашельської пори на території України.
2. Основні технічні досягнення неоліту.
3. Землеробські та скотарські культури епохи енеоліту України.

Варіант № 2.

1. Класифікація археологічних пам'яток. Культурний шар та умови його утворення.
2. Пам'ятки мустьєрської пори на території України.
3. Мікролітична техніка – найвищий рівень розвитку технології обробки каменю.

Варіант № 3.

1. Методи в археології.
2. Характеристика знарядь праці кам'яної доби.
3. Впровадження у виробництво міді і бронзи та його наслідки.

Варіант № 4.

1. Характеристика основних етапів розвитку археологічної науки в Україні.
2. Верхній палеоліт України.
3. Хід та наслідки “неолітичної революції”.

Варіант № 5.

1. Археологічна періодизація.
2. Мезолітична пора як етап переходу до нових форм господарювання.
3. Землеробсько-скотарські культури неоліту.

Варіант № 6.

1. Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки.
2. Археологічні пам'ятки сарматів на території України.
3. Античні пам'ятки Нижнього Побужжя.

Варіант № 7.

1. Особливості пам'яток чорноліської культури в окремих регіонах її розповсюдження.
2. Особливості поховального ритуалу скіфів та сарматів.
3. Характеристика археологічних пам'яток пшеворської та зарубинецької культур.

Варіант № 8.

1. Археологічні пам'ятки кіммерійців на території України.
2. Матеріальна культура скіфів та сарматів.
3. Характеристика археологічних пам'яток культури Поянешти-Лукашівка та латенської культури на території України.

Варіант № 9.

1. Територія розміщення скіфів у період їх передньоазіатських походів.
2. Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.
3. Локальні варіанти черняхівських старожитностей. Матеріальна культура черняхівського населення.

Варіант № 10.

1. Скіфи у Північному Причорномор'ї. Головні причини експансії.
2. Античні пам'ятки Нижнього Подністров'я.
3. Характеристика археологічних пам'яток липицької культури на території України.

8. Підсумковий контроль

Формою підсумкового контролю є іспит, який проводиться в усній формі. Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань. Якщо студент не відвідував курс лекцій, семінарські заняття і не виконав контрольні заходи, а, отже, не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання іспиту.

Перелік питань до іспиту

1. Античні пам'ятки Нижнього Побужжя.
2. Античні пам'ятки Нижнього Подністров'я.
3. Археологічна періодизація кам'яного віку.
4. Археологічні культури мезоліту.
5. Археологічні пам'ятки готів на території України.
6. Археологічні пам'ятки гунів на території України.
7. Археологічні пам'ятки київської культури.
8. Археологічні пам'ятки кіммерійців на території України.
9. Археологічні пам'ятки колочинської культури.
10. Археологічні пам'ятки корчацько-празької культури на території України.
11. Археологічні пам'ятки культури карпатських курганів.
12. Археологічні пам'ятки сарматів на території України.
13. Військова справа та мистецтво кіммерійців.
14. Волинцівські та роменські старожитності.
15. Впровадження у виробництво бронзових знарядь та його наслідки.
16. Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки.
17. Впровадження у виробництво міді та його наслідки.
18. Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.
19. Головні причини експансії скіфів.
20. Давній Херсонес.
21. Древній Київ.
22. Древній Переяслав.
23. Економічні зв'язки античних міст Північного Причорномор'я.
24. Епіграфічні джерела про сарматів Північного Причорномор'я.
25. Землеробські культури епохи енеоліту.
26. Землеробсько-скотарські культури неоліту.
27. Зміни в розвитку господарства в бронзовому віці.
28. Значення археологічних даних у відтворенні стародавньої історії людства.
29. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
30. Індивідуальне полювання – новий тип адаптації до нового природного середовища.
31. Історичні свідчення про кіммерійців.
32. Класифікація археологічних пам'яток.
33. Культура Лука-Райковецька та її пам'ятки.
34. Культури бронзового віку Лівобережжя України.
35. Культури бронзового віку Правобережжя України.
36. Культурний шар та умови його утворення.
37. Кургани скіфської знаті у Північному Причорномор'ї.
38. Локальні варіанти черняхівських старожитностей.
39. Мезолітична пора як етап переходу до нових форм господарювання.
40. Мистецтво неоліту.
41. Мікролітична техніка – найвищий рівень розвитку технології обробки каменю.

42. Найважливіші поселення пори пізнього палеоліту.
43. Неандертальські поховання в Криму.
44. Ольвійська держава.
45. Основні категорії археологічних пам'яток епохи Київської Русі.
46. Основні категорії предметів матеріальної культури сарматів.
47. Основні технічні досягнення неоліту.
48. Особливості археологічних старожитностей пеньківської культури.
49. Особливості пам'яток чорноліської культури в окремих регіонах її розповсюдження.
50. Особливості планування та забудови античних міст Північного Причорномор'я.
51. Особливості поховального ритуалу сарматів.
52. Особливості скіфського звірино-стилю.
53. Палеоекономіка та палеосоціологія і їх місце в розвитку палеолітознавства.
54. Пам'ятки ашельської пори на території України.
55. Пам'ятки мустьєрської пори на території України.
56. Передумови виникнення відтворюючого господарства.
57. Передумови переходу від привласнюючої до відтворюючої економіки.
58. Письмові джерела про давніх слов'ян.
59. Письмові джерела про сарматів Північного Причорномор'я.
60. Побут та військова справа скіфів.
61. Релігія та культури античних міст Північного Причорномор'я.
62. Ремесло та духовна культура Київської Русі.
63. Розвиток землеробства та скотарства в енеолітичну епоху.
64. Розселення скіфських племен за Геродотом.
65. Сарматські міграції.
66. Середньовічний Білгород-Дністровський XII-XIII ст.
67. Скарби металевих знарядь як наслідок розвитку обміну.
68. Скіфи у Північному Причорномор'ї.
69. Скотарські культури епохи енеоліту.
70. Стародавній Галич.
71. Стародавній Чернігів.
72. Статистичний метод та його характеристика.
73. Суть методу стратиграфії.
74. Територія розміщення скіфів у період їх передньоазіатських походів.
75. Типи жител пізнього палеоліту.
76. Типологічний метод та його характеристика.
77. Характер поселень та жител мезоліту.
78. Характеристика археологічних пам'яток зарубинецької культури.
79. Характеристика археологічних пам'яток культури Поянешти-Лукашівка на території України.
80. Характеристика археологічних пам'яток латенської культури на території України.
81. Характеристика археологічних пам'яток липицької культури на території України.
82. Характеристика археологічних пам'яток пшеворської культури на території України.
83. Характеристика основних етапів розвитку археологічної науки в Україні.
84. Характеристика поховального ритуалу черняхівських племен.
85. Характеристика предметів матеріальної культури черняхівського населення.
86. Хід та наслідки "неолітичної революції".
87. Час і обставини появи сарматів у степах Північного Причорномор'я.
88. Час та шляхи заселення території України людиною.
89. Час та шляхи заселення території України людиною. Пам'ятки ашельської пори на території України.
90. Які спеціалізовані знаряддя праці притаманні пізньому палеоліту?

Оцінювання питань в екзаменаційному білеті: перше питання у білеті оцінюється в 10 балів, друге та третє питання оцінюється в 15 балів.

Приклад екзаменаційного білету

<u>ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ</u>	
Рівень вищої освіти перший: <u>бакалаврський</u> Спеціальність <u>032 «Історія та археологія»</u> Семестр 1 Навчальна дисципліна «АРХЕОЛОГІЯ»	
ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № <u>0</u>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Археологічна періодизація кам'яного віку. 2. Побут та військова справа скіфів. 3. Археологічні пам'ятки колочинської культури. 	
Затверджено на засіданні кафедри <u>історії</u> Протокол № _____ від _____ 20__ року	
Завідувач кафедри _____	<u>Міронова І.С.</u>
Екзаменатор _____	<u>Піструїл І.В.</u>

9. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	15 тем семінарських занять. Кожна тема оцінюється до 3-х балів. Максимальна кількість балів за теми (15*3).	45
2	Написання та захист реферату	Оцінювання реферату: 3 бали – написання реферату, 3 бали – захист.	6
3	Контрольна робота	Оцінювання контрольної роботи: 3 запитання оцінюються по 3 бали (3*3).	9
4	Іспит	У кожному екзаменаційному білеті по 3 питання. Перше питання у білеті оцінюється до 10 балів, друге та третє – до 15 балів.	40
	Всього		100

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід в його організації.

Оцінюватися може виконання студентами будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими студенти демонструють власне історичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, доповіді, реферати, виступи в дискусіях тощо.

При цьому враховується:

- розуміння студентами взаємозв'язків між історичними подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати історичні факти;
- самостійність мислення;
- використання різних джерел історичних знань, з розумінням їх особистостей, умінням їх характеризувати і оцінювати;
- правильність і достатність добору історичних фактів для розв'язування поставлених викладачем завдань;
- чіткість і завершеність викладу;
- мовна грамотність.

Критерії оцінки усної відповіді студента (семінарські заняття):

3 бали ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

2 бали ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

0-1 бал ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

Критерії оцінки студента при написанні та захисті реферату:

- **6 балів** виставляється якщо виконані всі вимоги до написання реферату: позначена проблема і обґрунтована її актуальність, зроблено короткий аналіз різних точок зору на дану проблему і логічно викладена власна позиція, сформульовані висновки, тема розкрита повністю, витриманий обсяг, дотримані вимоги до зовнішнього оформлення.
- **5 балів** виставляється якщо основні вимоги до реферату виконані, але при цьому допущені незначні недоліки. Зокрема, не витриманий обсяг реферату; є упущення в оформленні.
- **4 бали** виставляється якщо основні вимоги до реферату виконані, але при цьому допущені значні недоліки. Зокрема, є неточності у викладі матеріалу; відсутня логічна послідовність в судженнях, не витриманий обсяг реферату; є упущення в оформленні.
- **3 бали** виставляється якщо є істотні відступи від вимог до реферування. Зокрема: тема висвітлена лише частково, відсутній висновок.
- **2 бали** виставляється якщо є істотні відступи від вимог до реферування. Зокрема: допущені фактичні помилки у змісті реферату, відсутній висновок.
- **1 бал** виставляється, якщо тема реферату не розкрита, виявляється істотне нерозуміння проблеми.

Критерії оцінювання контрольної роботи:

- «9» *балів* заслуговує студент, який всебічно, безпомилково, в логічній послідовності і вільно розкрив теоретичне питання; продемонстрував знання методики аналізу даних та інформаційно-довідкових матеріалів; наявні повні, обґрунтовані висновки та пропозиції; робота оформлена відповідно до встановлених вимог, має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент повно, всебічно, безпомилково відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи,
- «6-8» *балів* отримує студент, який дав правильну, але неповну відповідь на теоретичне питання; розкрив всі аспекти поставленого питання, але припустився несуттєвих помилок; наведені матеріали правильні, але неповні; наявні висновки та пропозиції в цілому вірні, але недостатньо обґрунтовані; робота в цілому оформлена відповідно до встановлених вимог, але є незначні зауваження до оформлення; робота має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент в основному відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи, але відповідь неповна та/або студент допускає незначні помилки.
- «3-5» *балів* отримує студент, який дав правильну, але суттєво неповну відповідь на теоретичне питання; недостатньо використані матеріали; висновки та пропозиції неповні; робота в цілому оформлена з суттєвими зауваженнями до встановлених вимог; робота має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент неповно та з помилками відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи.
- «0-2» *бали* виставляється в тому випадку, якщо в роботі не розкрито вузлових елементів теоретичного питання; є суттєві помилки та викривлення; наведені дані неактуальні; відсутні або застарілі матеріали, літературні джерела; відсутні обґрунтовані висновки та пропозиції, які впливають з теми роботи; робота оформлена з суттєвими порушеннями встановлених вимог; робота не має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент не відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи.

Критерії оцінювання іспиту:

- *35-40 балів* виставляються студенту при глибоких і всебічних знаннях проблеми, грамотному і злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко і правильно робити умовиводи, використовувати при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо дані правильні, повні і глибокі відповіді на всі теоретичні питання відповідно до навчальної програми дисципліни, немає помилок у виконанні, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності;
- *30-34 бали* виставляються студенту при глибоких і всебічних знаннях проблеми, грамотному і злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко і правильно робити умовиводи, використовувати при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо студентом дано правильні, повні відповіді на всі теоретичні питання індивідуального завдання відповідно до навчальної програми дисципліни, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені незначні похибки при відповіді;
- *20-29 балів* виставляються студенту при твердому і досить повному знанні проблеми, відсутності характерних неточностей при відповідях на питання екзаменаційного білета та на поставлені додаткові питання, умінні в основному пов'язувати теоретичний матеріал з практичними завданнями, стоять в сучасних умовах, володінні понятійним апаратом, знанні основної літератури; якщо на запропоновані теоретичні

- питання дані правильні, але неповні відповіді; матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені несуттєві похибки або неточності у відповідях, допущена незначна помилка;
- **15-19 балів** виставляються студенту при достатньому знанні навчального матеріалу, відсутності грубих помилок при відповідях на питання екзаменаційного білета, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, знанні основних понять і категорій; якщо відповіді на теоретичні питання в цілому правильні, але неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки, допущені одна - дві несуттєві помилки;
 - **10-14 балів** виставляються студенту, якщо відповіді на теоретичні питання неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки;
 - **5-9 балів** виставляються студенту при наявності грубих помилок у відповідях на теоретичні питання екзаменаційного білета, які свідчать про неправильному розумінні суті проблеми, невмінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, незнанні основного категоріального апарату, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, свідчать про незнання і нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу;
 - **0-4 бали** виставляються студенту, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, які свідчать про незнання і нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу.
 - **0-4 бали** виставляються студенту, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, які свідчать про незнання і нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу.

10. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81		C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

11. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

- Археологія України / Л. Л. Залізняк, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін.; за ред. Л. Л. Залізняка. К.: Либідь, 2005.
- Геродот. Історія в дев'яти книгах / Геродот. К.: Наукова думка, 1993. 574 с.
- Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. К.: Вища школа, 2004.
- Давня історія України. В 3-х тт. К., 1997-1999.
- Залізняк Л. Л. Мезоліт заходу східної Європи. К.: Шлях, 2009.
- Залізняк Л. Л. Найдавніше минуле України. К.: Наукова думка, 1997.
- Залізняк Л. Л. Первісна історія України. Київ, 1999.
- Залізняк Л. Л. Передісторія України X-V тис. до н. е. Київ, 1998.
- Міхеєв В. К., Шрамко Б. А. Археологія залізного віку Східної Європи. Харків, 2000. Словник-довідник з археології. К., 1996.
- Станко В. Н., Гладких М. І., Сегеда С. П. Історія первісного суспільства. К.: Либідь, 1999.
- Старожитності України-Русі. К., 1994.
- Чмихов І. Т., Кравченко Н. М., Черняков Т. С. Археологія та стародавня історія України. К., 1992.

Додаткові:

- Баран В. Д. Черняхівська культура. К.: Наукова думка, 1981.
- Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. К.: Наукова думка, 1991.
- Брайчевський М. Ю. Походження Русі. К.: Наукова думка, 1968.
- Відейко М. Від Яншао до Трипілля: розвиток суспільств давніх хліборобів у V-IV тис. до н. е. // Емінак. 2020. №1. С. 230-238.
- Дзіговський О. М. Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я. Одеса, 2000.
- Кротова О. О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів. К., 2013.
- Манько В. О. Проблеми походження неоліту в Україні // Кам'яна доба України. 2010. Вип.13. С. 229-253.
- Мозолевський Б. М. Товста могила. К.: Наукова думка, 1974.
- Моця О. П. Населення південноруських земель IX-XIII ст. (за матеріалами некрополів). К., 1993.
- Петров В. П. Походження українського народу. К.: Наукова думка, 1992.
- Піструїл І. В. Пам'ятки кам'яної доби біля села Анетівка: до 40-ї річниці з початку досліджень // Емінак. 2018. №3. С. 8-20.
- Побутова магія східних слов'ян за археологічними даними: нариси. Київ: Наукова думка, 2020.
- Приходнюк О. М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н. е.). Київ; Чернівці, 2001.
- Скиба А. В., Горбаненко С. А. Європейська археологія I тисячоліття н. е.: збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко. Київ: ІА НАН України, 2017.
- Сминтина О. Зональність ранньопервісних культур: дослідження, факти, теорії. Одеса: Астропринт, 2001.
- Сминтина О. Теоретичні питання дослідження екології давньої людини. Одеса: Астропринт, 2004.
- Степанчук В. М., Васильєв С. В. Пізні неандертальці Криму. Заскельна VI (Колосовська). Шари III і III а. Київ: Слово, 2018.
- Теліженко С. А., Манько В. О. Різномасштабні пам'ятки поблизу села Ратнів на Волині. Дослідження 2015 року. Київ: Гурович В. Г., 2021.
- Терський С. В. Археологія доби Галицько-Волинської держави. К.: Стародавній Світ, 2014.